
Część A. Pytania egzaminacyjne

Pytanie I. Co należy rozumieć pod pojęciem „państwa”, „ustroju państwa”, „formy państwa”?

Zgodnie z przyjmowaną formułą państwowości w prawie międzynarodowym, **państwo** powinno odznaczać się określonymi właściwościami, tj. posiadać stałą ludność, określone terytorium, rząd oraz zdolność do wchodzenia w stosunki z innymi państwami (Konwencja z Montevideo z 1933 r.). Dość powszechna jest także definicja państwa według *Georga Jellinka*, zdaniem którego państwo to trwały związek ludzi, stale zamieszkujących określone terytorium i podlegających władzy zwierzchniej, którą uzupełnia się o ostatni element, jakim jest suwerenność.

Państwo jest organizacją polityczną, przymusową, terytorialną i suwerenną (rozróżnia się suwerenność wewnętrzną i zewnętrzną).

Dla wyjaśnienia pojęcia „**ustrój państwa**” posłużę się definicją sformułowaną przez *Arystotelesa*, który wskazywał, że: „ustrój państwowy jest to ujęcie w pewien porządek władz w ogóle, a przede wszystkim naczelnej z nich wszystkich. Tą władzą naczelną jest wszędzie rząd państwa, toteż w rządzie wyraża się ustrój państwa” (*Polityka*, ks. III).

Współcześnie, by opisać charakter danego państwa należy poddać analizie jego formę, tj. sposoby i metody sprawowania władzy. Na **formę państwa** składają się: ustrój terytorialny (wyróżniamy państwa unitarne i federalne), forma rządów, tj. stosunki między głową państwa, rządem i parlamentem (wyróżniamy republiki i monarchie, a wśród monarchii królestwa, księstwa, sułtanaty, cesarstwa) oraz reżim polityczny (demokratyczny, autokratyczny, totalitarny).

Pytanie 2. Jaka funkcję pełni Konstytucja RP jako akt normatywny o najwyższej mocy prawnej?

Funkcja Konstytucji RP oznacza zespół skutków społecznych, jakie stale w danej społeczności, w odniesieniu do określonej sfery rzeczywistości akt ten wywołuje (B. Banaszak¹).

Janusz Trzcinski wskazuje na trzy **podstawowe funkcje** Konstytucji RP: **petryfikującą** (polega na zabezpieczeniu i ochronie panującego układu stosunków ekonomicznych, społecznych i politycznych), **dynamiczną** (określa kierunki rozwoju państwa) i **prawną** (Konstytucja pełni rolę aktu prawnego) oraz **funkcje poboczne**, których bliżej nie charakteryzuje: **wychowawczą, integracyjną, propagandową i organizatorską**².

Jan Galster wymienia następujące funkcje Konstytucji RP: **prawną lub normatywną** (polega na tym, że Konstytucja jest aktem prawotwórczym o najwyższej mocy prawnej, składającym się z norm prawnych, które mają służyć jako kryteria oceny zachowań), **polityczną** (wyraża się tym, że Konstytucja zawiera zasady ustrojowe legitymizujące ustalony w niej porządek), **społeczną** (polega na ustanowieniu i utrwaleniu ustroju państwa, który jest efektem kompromisu różnych grup społecznych), **organizacyjną** (polega na wyznaczeniu form życia zbiorowego, struktur społecznych, zasad funkcjonowania państwa), **integracyjną** (intensyfikuje więź obywateli z państwem), **programową**, która wiąże się z funkcją dynamizującą (Konstytucja może sprzyjać określonemu przeobrażeniu stosunków społecznych) oraz **funkcję wychowawczą** (manifestuje się uświadamianiem i upowszechnianiem wartości konstytucyjnych)³.

Bogusław Banaszak wymienia następujące funkcje Konstytucji RP: **prawną** (Konstytucja jest *lex fundamentalis* całego systemu prawnego, a więc także różnych systemów normatywnych istniejących w państwie; stoi na czele całego systemu źródeł prawa), **stabilizującą, czyli petryfikacyjną, programową, czyli dynamiczną** (Konstytucja musi być zorientowana na przyszłość i wyznaczać cele działalności organów państwowych i cele całego społeczeństwa zorganizowanego w państwo), **integracyjną** (polega na ożywianiu identyfikacji obywateli z państwem), **organizacyjną** (określa zasady organizacji i funkcjonowania państwa oraz jego struktur wewnętrznych) oraz **wychowawczą** (z jednej strony, odzwierciedla akceptowany społecznie system wartości, z drugiej zaś, formułuje program na przyszłość – realizacja tego programu wpływa zarówno na świadomość całego społeczeństwa, jak i poszczególnych jego członków)⁴.

¹ B. Banaszak, Prawo konstytucyjne, Warszawa 2008, s. 78.

² J. Trzcinski, Funkcja prawna konstytucji socjalistycznej, Wrocław 1978, s. 20.

³ J. Galster, [w:] Z. Witkowski (red.), Prawo konstytucyjne, Toruń 2009, s. 43 i n.

⁴ B. Banaszak, Prawo konstytucyjne, Warszawa 2008, s. 79–82.

W przedmiocie funkcji Konstytucji RP wypowiedział się sam TK podkreślając, że jedną z wielu z nich „we współczesnym konstytucjonalizmie jest **wyrażanie wartości kierujących życiem określonej wspólnoty** (tu: Narodu). Wartości w Konstytucji odnoszą się przede wszystkim do norm, które mają rangę zasad konstytucyjnych, a przepisy tego rodzaju mają silne uzasadnienie aksjologiczne. Są one również wyartykułowane w Preambule Konstytucji, która wskazuje na aksjologię ustroju państwa oraz społeczeństwa i stanowi ważne narzędzie w procesie interpretacji i stosowania Konstytucji” (wyr. TK z 22.10.2020 r., K 1/20, Legalis).

Pytanie 3. Jakie cechy wyróżniają Konstytucję spośród innych aktów normatywnych powszechnie obowiązujących?

Cechami, które wyróżniają Konstytucję spośród innych aktów normatywnych są: **najwyższa moc prawna, szczególna nazwa, szczególna treść, szczególny tryb uchwalania i zmiany.**

Najwyższa moc prawna Konstytucji RP oznacza, że Konstytucja jest aktem nadrzędnym w stosunku do wszystkich pozostałych, zatem wszystkie pozostałe akty muszą być z nią zgodne. O nadrzędności Konstytucji RP możemy mówić w dwóch aspektach: pozytywnym i negatywnym. **Aspekt pozytywny** przesądza o tym, że wszelkie akty normatywne o niższej mocy prawnej mają konkretyzować i rozwijać w swej treści postanowienia i aksjologię Konstytucji RP. **Aspekt negatywny** oznacza zakaz wydawania aktów prawnych sprzecznych z Konstytucją. Zakaz ten funkcjonuje nie tylko w sensie materialnym (treściowym), ale także proceduralnym i kompetencyjnym. Oznacza on, że akty normatywne znajdujące się w hierarchii źródeł prawa niżej niż Konstytucja, po pierwsze, w swojej treści nie mogą być sprzeczne z postanowieniami Konstytucji RP, po drugie, akty normatywne niższego rzędu muszą być przyjmowane zgodnie z przyjętą wcześniej procedurą i po trzecie, wspomniane akty normatywne muszą być wydane przez organy wyposażone w odpowiednią do tego kompetencję.

Do paradygmatu najwyższej mocy prawnej Konstytucji RP w hierarchii źródeł prawa stanowionego odnosił się TK, zwracając uwagę, że: 1) każdy przepis Konstytucji RP, zwłaszcza będący podstawą dla rekonstrukcji normy kompetencyjnej musi podlegać wykładni systemowej uwzględniającej zasadę najwyższej mocy prawnej Konstytucji (art. 8 ust. 1 Konstytucji RP z 1997 r.); 2) wykładnia systemowa Konstytucji RP, respektująca zasadę jej najwyższej mocy prawnej, wyklucza nadawanie pojęciom konstytucyjnym w aktach prawnych rangi podstawowej znaczenia sprzecznego z ukształtowanym w orzecznictwie TK; 3) pojęcia konstytucyjne mają znaczenie niezależne od przepisów rangi podstawowej; 4) zasada najwyższej mocy prawnej Konstytucji RP zakazuje wydawania przepisów sprzecznych z jej treścią oraz nakazuje rozwijanie treści Konstytucji RP w innych aktach systemu prawnego

bez dokonywania w nich modyfikacji znaczenia pojęć konstytucyjnych (wyr. TK z 20.4.2020 r., U 2/20, Legalis).

Konstytucja jest ustawą, dla której ze względu na szczególne cechy, jakimi się wyróżnia spośród innych ustaw, zarezerwowana jest nazwa stosowana w sposób jednostkowy, wyłącznie w odniesieniu do tego aktu prawnego.

Treść Konstytucji RP wyraźnie wyróżnia ją spośród innych aktów normatywnych. Ujmuje ona w sposób ogólny i kompleksowy zagadnienia związane z organizacją państwa, organizacją jego władz. Dotyczy podmiotu władzy suwerennej w państwie, zasad ustroju politycznego państwa, sytuacji prawnej jednostki, systemu organów państwowych ze wskazaniem naczelnych organów władzy państwowej, a także podstaw ustroju społeczno-gospodarczego.

Szczególny tryb uchwalania i zmiany sprowadza się, w przypadku Konstytucji RP, do podniesienia określonych wymogów proceduralnych, w szczególności: ograniczenia kręgu podmiotów mogących zainicjować uchwalenie/zmianę Konstytucji RP, wydłużenia czasu procedowania nad projektem, zwiększenia wymogu większości (do np. większości kwalifikowanej), która musi opowiedzieć się za proponowaną zmianą, a także podniesienia wymogu odnośnie do *quorum*, tj. minimalnej liczby członków kolegiального ciała uprawnionego do głosowania, która jest niezbędna do powzięcia wiążącego rozstrzygnięcia.

Pytanie 4. W jakim trybie została przyjęta Konstytucja RP z 1997 r.?

Przed wejściem w życie Konstytucji RP z 1997 r. obowiązywała tzw. Mała Konstytucja, tj. ustawa konstytucyjna z 17.10.1992 r., która była aktem niepełnym, regulowała bowiem jedynie kwestie dotyczące władzy ustawodawczej, wykonawczej oraz samorządu terytorialnego; co ciekawe, utrzymywała w mocy część przepisów Konstytucji RP z 22.7.1952 r.

Prace nad obowiązującą Konstytucją oraz jej uchwalenie i przyjęcie w ogólnokrajowym referendum konstytucyjnym odbywały się zgodnie z założeniami przyjętymi w **ustawie konstytucyjnej z 23.4.1992 r. o trybie przygotowania i uchwalenia Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej**. Zgodnie z brzmieniem art. 1 ust. 1 wspomnianej ustawy, Konstytucję miał uchwalać Sejm i Senat połączone w Zgromadzenie Narodowe, następnie uchwalona Konstytucja RP miała zostać przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym.

Prawo inicjatywy ustawodawczej w zakresie przedstawienia Zgromadzeniu Narodowemu projektu nowej Konstytucji RP przysługiwało: Komisji Konstytucyjnej, grupie 56 członków Zgromadzenia Narodowego oraz Prezydentowi.

Uchwalenie Konstytucji RP miało nastąpić w trzecim czytaniu (po rozpatrzeniu poprawek Prezydenta RP) **większością 2/3 głosów** w obecności co najmniej połowy ogólnej liczby członków Zgromadzenia Narodowego (art. 8 ust. 3 ustawy konstytucyjnej o trybie przygotowania Konstytucji RP). Stało się to **2.4.1997 r. Referendum**

konstytucyjne odbyło się **25.5.1997 r.** Frekwencja wyniosła 42,86%. Za przyjęciem Konstytucji RP opowiedziało się 52,71% głosujących. Został zatem spełniony wymóg z art. 11 ustawy konstytucyjnej o trybie przygotowania Konstytucji RP, który czynił koniecznym, by za Konstytucją opowiedziała się większość biorących udział w głosowaniu. Spełnienie tego warunku pozwalało stwierdzić, że ustawa zasadnicza została przez Naród „przyjęta”¹ (zob. uchw. SN z 15.7.1997 r. w sprawie ważności referendum konstytucyjnego przeprowadzonego 25.5.1997 r.).

16.7.1997 r. Konstytucja RP została ogłoszona w Dzienniku Ustaw. **Weszła w życie 17.10.1997 r.**, tj. po upływie 3 miesięcy od jej ogłoszenia (trzymiesięczne *vacatio legis* wynikało z brzmienia art. 243 nowo przyjętej Konstytucji RP).

Pytanie 5. Jakie zasady naczelne i o jakiej treści formuluje Konstytucja RP z 1997 r.?

Zasada demokratycznego państwa prawnego (art. 2) i zasada legalizmu (art. 7)

Zasada demokratycznego państwa prawnego wprowadzona została do polskiego porządku konstytucyjnego ustawą z 28.12.1989 r. i powtórzona w niezmienionym kształcie w art. 2 Konstytucji RP z 1997 r. Ta identyczność brzmienia przepisów nie jest bez znaczenia, ponieważ pozwala uznać, że bogate orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego i innych sądów, które rozwinęło się na tle art. 1 dawnych przepisów konstytucyjnych, zachowuje aktualność także na tle obecnej Konstytucji RP.

Obecność zasady demokratycznego państwa prawnego przesądza o następujących kwestiach: Rzeczpospolita Polska jest państwem demokratycznym, tzn. państwem, w którym władza wybrana jest w wolnych wyborach, państwem, w którym gwarantowane są prawa i wolności jednostki, a działalność organów władzy państwowej skrępowana jest więzami prawa (zasada legalizmu). Wśród gwarantowanych praw i wolności na czoło wysuwać się powinny: zasada godności (art. 30), zasada wolności (art. 31 ust. 1 i 2) i zasada równości (art. 32). Przy czym, jak pisał *Arystoteles* w *Polityce*, „demokracją nazywa się w pierwszym rzędzie ten ustrój, w którym najzupełniej przeprowadzona została zasada równości”².

Trybunał Konstytucyjny w obrębie zasady demokratycznego państwa prawnego wyróżnił jej elementy materialne i formalne. Do pierwszej kategorii zakwalifikowane zostały zasady: prawa do sądu, prawa do życia i prawa do prywatności. Do drugiej natomiast zaliczono: reguły wywodzone z zasady praworządności formalnej (do 1989 r. zasada praworządności pełniła analogiczną funkcję jak wprowadzona później zasada demokratycznego państwa prawnego), tj. zasadę prymatu ustawy w porządku

¹ Zob. uchw. SN z 15.7.1997 r. w sprawie ważności referendum konstytucyjnego przeprowadzonego 25.5.1997 r. (Dz.U. Nr 79, poz. 490).

² *Arystoteles*, *Polityka*, Warszawa 1964, s. 159.

prawnym, zasadę nieograniczoności przedmiotowej ustawy, zasadę hierarchiczności systemu prawa oraz zbiór zasad przyzwoitej legislacji, w którym wyróżniono: zasadę zaufania obywateli do państwa i tworzonego przez nie prawa, zakaz retroakcji, nakaz zachowania odpowiedniego *vacatio legis* przy wprowadzaniu prawa w życie, zasadę ochrony praw słusznie nabytych, zakaz zmiany prawa podatkowego w trakcie trwania roku podatkowego, ochronę „interesów w toku”, zasadę określoności przepisów prawa. Zasada legalizmu wyartykułowana w art. 7 Konstytucji RP z 1997 r. jest – jak wskazuje TK – elementarną zasadą każdego systemu prawnego, bez względu na jego treść (może współwystępować z normami prawnymi o różnej treści). Jej **adresatami są organy władzy publicznej**, tj. wszystkie organy publiczne bez względu na to, jaką władzę sprawują (ustawodawczą, wykonawczą lub sądowniczą), dysponujące z mocy ustawy kompetencjami władczymi (*imperium*). **Adresatami** zasady legalizmu **nie są natomiast obywatele i ich zrzeszenia**. Zasada legalizmu nakazuje organom (zarówno państwowym, jak i samorządowym) działanie na podstawie i w granicach obowiązujących norm prawnych. Działanie **na podstawie prawa** oznacza wymóg legitymacji prawnej (przywołania przepisu prawa dla podstawy kompetencyjnej) dla wszelkiej aktywności polegającej na sprawowaniu władzy publicznej. **Kompetencji organów władzy publicznej nie domniemuje się**. Pojęcie działania „w granicach prawa” oznacza natomiast konstytucyjny obowiązek organów władzy publicznej, aby w swej aktywności ściśle przestrzegały nie tylko norm wyznaczających ich zadania i kompetencje (by nie przekraczały swych kompetencji), lecz by nie naruszały żadnych innych obowiązujących norm (zob. wyr. TK z 16.3.2011 r., K 35/08, Legalis).

Zasada republikańskiej formy rządów (art. 1) i unitarnej formy państwa (art. 3)

Z samej nazwy państwa „Rzeczpospolita”, jak i z przyjętych rozwiązań ustrojowych wynika, że ustrojodawca z zamysłem przyjął zasadę republikańskiej formy rządów, której przeciwstawia się formę monarchiczną. Słowo „republika” pochodzi od łacińskiego *res publica* (dobro wspólne). W przypadku republikańskiej formy rządów kluczowe jest to, że głowa państwa (w Polsce to Prezydent) pełni swą funkcję przez określoną kadencję nie zaś dożywotnio, że wybierana jest w powszechnych wyborach, a urząd nie jest obejmowany w drodze dziedziczenia. Wartościami republikańskimi są te wypisane na sztandarach Rewolucji Francuskiej. Mowa o hasłach: wolność, równość, braterstwo, ale także laickie państwo, człowiek, sprawiedliwość, własność.

Z pojęciem „państwa unitarnego” tożsame jest pojęcie „państwa jednolitego”. Jak wskazuje M. Florczak-Wątor „państwem jednolitym jest państwo, które posiada jednolitą wewnętrzną strukturę organizacyjną, jednolity system prawny obejmujący również akty prawa międzynarodowego oraz jednolite terytorium, którego podział ma wyłącznie charakter administracyjny i nie wiąże się z przekazaniem jednostkom

terytorialnym władzy suwerennej”¹. Przeciwnieństwem państwa jednolitego jest państwo złożone tj. federalne (np. Republika Federalna Niemiec, USA). Cechami kluczowymi państwa unitarnego są: istnienie jednego systemu organów władzy państwowej, obowiązywanie jednej Konstytucji RP i jednego systemu prawa na całym terytorium państwa, obowiązywanie formuły jednolitego obywatelstwa, funkcjonowanie jednolitego systemu sądownictwa oraz brak wyodrębnienia w strukturze państwa obszarów administracyjnych politycznie suwerennych. Cechami najważniejszymi państwa federalnego są: rozdział władzy pomiędzy rząd centralny (federalny) a jednostki składowe (np. stany, kraje związkowe); konstytucja federalna (określa kompetencje rządu federalnego i jednostek składowych oraz zasady ich współdziałania); autonomia jednostek federacji przejawiająca się w posiadaniu własnych organów ustawodawczych, wykonawczych i sądowniczych; dwupoziomowy system prawny (prawo federalne, które obowiązuje na terytorium całego państwa i prawo lokalne); w przypadku kolizji prawa federalnego z prawem jednostki składowej federacji pierwszeństwo ma prawo federalne.

Zasada trójpodziału władzy i równoważenia się władz (art. 10)

Zasada trójpodziału władzy przesądza o istnieniu trzech kategorii władz: władzy ustawodawczej (Sejm i Senat), władzy wykonawczej (Prezydent i Rada Ministrów) oraz władzy sądowniczej (sądy i trybunały). Zasada ta jest konsekwencją obowiązywania zasady demokratycznego państwa prawnego i nie ma znaczenia wyłącznie organizacyjnego. Celem zasady podziału władz jest m.in. ochrona praw człowieka przez uniemożliwienie nadużywania władzy przez którykolwiek ze sprawujących ją organów (orz. TK z 9.11.1993 r., K 11/93, Legalis).

W sensie podmiotowym (funkcjonalnym) podział władz oznacza wydzielenie pewnych rodzajowo odmiennych kierunków (sfer) działania państwa, takich jak stanowienie prawa, wykonywanie prawa, sądzenie (orz. TK z 19.7.2005 r., K 28/04, Legalis), jednak wyrażona w art. 10 ust. 1 Konstytucji RP zasada trójpodziału i równowagi władz nie oznacza ich separacji i braku wzajemnych zależności, ale przewiduje służące wspomnianej równowadze kształtujące oddziaływanie między organami należącymi do różnych władz (np. art. 179 Konstytucji RP przewiduje, że sędziowie są powoływani przez Prezydenta RP na wniosek Krajowej Rady Sądownictwa).

Zasada pluralizmu politycznego (art. 11)

Artykuł 11 Konstytucji RP gwarantuje wolność tworzenia i działania partii politycznych. Określa także, że partie polityczne zrzeszają obywateli polskich, wprowadzając tym samym ograniczenie podmiotowe przynależności do tego typu

¹ M. Florczak-Wątor, Komentarz do art. 3 Konstytucji RP, [w:] P. Tuleja (red.), Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz, Warszawa 2023.

organizacji. Zrzeszanie obywateli w partiach politycznych ma się odbywać na zasadach dobrowolności i równości.

„Partia polityczna (...) jest z jednej strony formą urzeczywistniania wolności zrzeszania się, i w szczególności realizowania aspiracji do zorganizowanego współdziałania w sprawowaniu władzy, z drugiej strony natomiast przez jej zdolność oddziaływania na kształtowanie polityki państwa stanowi element systemu politycznego. Prawo konstytucyjne uznaje niejednokrotnie partie polityczne nie tylko za ważny, ale także za konstytucyjnie niezbędny element liberalnego demokratycznego porządku prawnego. Z tego zakorzenienia partii politycznych zarówno w wolności jednostki do realizowania w zorganizowanej formie jej politycznych aspiracji, jak i wpływania tych zorganizowanych form na politykę państwa, wynikają ogólne założenia konstytucyjne dotyczące zasad wolności tworzenia i działania partii politycznych oraz dopuszczalnych w tym względzie ograniczeń (...)”¹.

Dobrowolność przynależności do partii oznacza zakaz przymuszania do wstępowania do partii i członkostwa w niej. Członek partii nie może być ani zmuszany do pozostawania w niej wbrew swojej woli, ani też do wystąpienia z niej. Z kolei równość obywateli polskich zrzeszających się w partie polityczne oznacza zakaz ich dyskryminacji w stosunkach wewnątrzpartyjnych. Statuty i inne dokumenty regulujące zasady członkostwa w partiach politycznych muszą zapewniać zarówno dobrowolność, jak i równość wszystkim członkom tych partii, a więc nie mogą narzucać im bezwzględnej posłuszeństwa wobec organów partii lub ich dyskryminować (post. TK z 24.11.2010 r., Pp 1/08, Legalis).

Trybunał Konstytucyjny wyraża przekonanie, że: „w pluralistycznym systemie demokratycznym musi istnieć przestrzeń dla istnienia i działalności partii radykalnych, kontestujących w debacie publicznej aktualny system, prezentujących, także w sposób drażniący, poza granicami głównego nurtu spektrum politycznego, poglądy na temat problemów społecznych i politycznych kraju. Swoboda działalności i udziału partii mieszczących się na obrzeżach demokratycznego spektrum politycznego w debacie publicznej stanowi sam rdzeń koncepcji społeczeństwa demokratycznego. Konstytucyjnymi granicami tolerancji dla działalności partii radykalnej są: a) niestosowanie przemocy, b) akceptacja systemu wolnych wyborów parlamentarnych oraz c) poszanowanie podstawowych praw i wolności człowieka”².

W polskim porządku prawnym art. 13 Konstytucji RP stanowi normę wykluczającą możliwość legalnego funkcjonowania określonych partii politycznych i innych organizacji. Zgodnie z jego treścią: „Zakazane jest istnienie partii politycznych i innych organizacji odwołujących się w swoich programach do totalitarnych metod i praktyk działania nazizmu, faszyzmu i komunizmu, a także tych, których program lub działalność zakłada lub dopuszcza nienawiść rasową i narodowościową,

¹ Wyr. TK z 8.3.2000 r. (Pp 1/99, Legalis).

² Post. TK z 24.11.2010 r. (Pp 1/08, Legalis).

stosowanie przemocy w celu zdobycia władzy lub wpływu na politykę państwa albo przewiduje utajnienie struktur lub członkostwa”.

Zasada społecznej gospodarki rynkowej (art. 20)

Zgodnie z art. 20 Konstytucji RP, podstawą ustroju społeczno-gospodarczego Polski jest społeczna gospodarka rynkowa oparta na trzech filarach: wolności, działalności gospodarczej, własności prywatnej oraz solidarności, dialogu oraz współpracy partnerów społecznych.

Pojęcie „społeczna gospodarka rynkowa” ma w Konstytucji RP specyficzny sens. Artykuł 20 Konstytucji RP z 1997 r. zawęży bowiem swobodę ustawodawcy w kwestii wyboru systemu gospodarczego w państwie. Oznacza to, że jedyną konstytucyjnie dopuszczalną formą ustroju gospodarczego Polski jest koncepcja społecznej gospodarki rynkowej. Polski ustrojodawca tym samym odszedł od czysto liberalnego pojmowania ustroju gospodarczego. Gdyby tego nie uczynił odrzuciłby jakąkolwiek ingerencję państwa w funkcjonowanie mechanizmów rynkowych i wspomógł maksymalizowanie własnych korzyści przez pracodawców. Nie można jednak zapominać, że polski ustrojodawca wskazał również na konieczność poszanowania praw rynku. Właśnie dlatego państwo polskie powinno podejmować działania łagodzące społeczne skutki funkcjonowania praw rynku, ale bez łamania tych praw.

Pytanie 6. Jakie treści wyraża konstytucyjna zasada godności?

Zasada godności człowieka wyrażona została w art. 30 Konstytucji RP. Ustrojodawca wskazuje na trzy przymioty godności osobowej: przyrodzoność, niezbywalność i nienaruszalność. Godność jest źródłem wolności i praw człowieka i obywatela zaś jej poszanowanie i ochrona jest obowiązkiem władz publicznych. Godność jest przyrodzona, co oznacza, że jest wartością istniejącą obiektywnie, jest wartością pierwotną wobec Konstytucji RP, jej istnienie nie jest w żaden sposób uzależnione od woli ustawodawcy. Niezbywalność oznacza, że godności osobowej nie można się zrzec. Cecha nienaruszalności wskazuje, że nikt nie może pozbawić drugiego człowieka godności osobowej. Godność człowieka, co istotne, nie jest sumą wolności i praw wyrażonych w Konstytucji RP.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 15.10.2002 r. (SK 6/02, Legalis) wyraził stanowisko, że: „godność człowieka, o której mowa w art. 30 Konstytucji RP, pełni w porządku konstytucyjnym kilka funkcji: łącznika między Konstytucją (akt prawa pozytywnego) a porządkiem prawnonaturalnym; determinanty interpretacji i stosowania Konstytucji RP; wyznacznika systemu i zakresu poszczególnych praw i wolności i wreszcie podmiotowego prawa jednostki o odrębnej treści prawnej”.

Godność człowieka jest podstawą uznania podmiotowości człowieka. Co to oznacza? Trybunał Konstytucyjny ujął tę kwestię w następujący sposób: „potwierdzenie

niezbywalnej godności człowieka jako zasady konstytucyjnej oraz prawa podmiotowego każdej jednostki ludzkiej – niezależnie od jej kwalifikacji czy stanu psychiczno-fizycznego oraz aktualnej sytuacji życiowej – stanowi podstawę uznania jego podmiotowości (i odrzucenie jego uprzedmiotowienia – przyp. *J.U.*). Stwierdzenie to wyznacza określony sposób postępowania organów państwa, z ustawodawcą i egzekutywą włącznie. Człowiek powinien być traktowany jako wolny, autonomiczny podmiot, zdolny do rozwijania swojej osobowości i kształtowania swojego postępowania” (wyr. TK z 30.9.2008 r., K 44/07, Legalis).

Prowadząc rozważania dotyczące konstytucyjnego rozumienia godności należy zwrócić uwagę, że TK dokonał rozróżnienia **pomiędzy godnością jako wartością transcendentną oraz tzw. godnością osobową**.

Ta pierwsza towarzyszy człowiekowi zawsze i nie może być naruszona ani przez prawodawcę, ani przez określone czyny innych podmiotów (godność, o której mowa w art. 30 Konstytucji RP). W tym znaczeniu człowiek zawsze zachowuje godność i żadne zachowania nie mogą go tej godności pozbawić ani jej naruszyć. W drugim znaczeniu godność człowieka jest najbliższa temu, co może być określane prawem osobistości, obejmującym wartości życia psychicznego każdego człowieka oraz te wszystkie wartości, które określają podmiotową pozycję jednostki w społeczeństwie i które składają się, według powszechnej opinii, na szacunek należny każdej osobie. Jedynie godność w tym drugim znaczeniu może być przedmiotem naruszenia, może być „dotknięta” przez zachowania innych osób oraz regulacje prawne (wyr. TK z 5.3.2003 r., K 7/01, Legalis). Godność osobowa, w przypadku naruszenia, podlega ochronie na gruncie przepisów prawa cywilnego (o dobrach osobistych) oraz prawa karnego (np. z tytułu wypełnienia znamion przestępstwa art. 212 KK – znieważenia).

Pytanie 7. Jakie treści wyraża konstytucyjna zasada wolności osobistej?

Zgodnie z brzmieniem art. 31 ust. 1 Konstytucji RP: „Wolność człowieka podlega ochronie prawnej”, natomiast art. 31 ust. 2 zd. 2 stanowi, że nikogo nie wolno zmuszać do czynienia tego, czego prawo mu nie nakazuje”.

Konstytucyjna formuła wolności wyrażona w art. 31 ust. 1 i 2 ma zatem dwojaki charakter. **W pozytywnym ujęciu** oznacza możliwości podejmowania działań, które w żadnym wypadku nie mogą szkodzić innym naruszając ich wolności oraz prawa i nie są przez prawo przedmiotowe zakazane. **Negatywne znaczenie** jest zakazem zmuszania do konkretnego postępowania, chyba że tak nakazuje prawo¹.

Trybunał Konstytucyjny definiuje wolność osobistą człowieka jako możliwość nieskrępowanego decydowania o sobie w każdej sferze życiowej aktywności, bez

¹ *W. Zakrzewski*, Status jednostki w państwie, [w:] *E. Gdulewicz* (red.), Konstytucyjny system organów państwowych, Lublin 2009, s. 62.

ingerencji ze strony innych osób oraz władz publicznych. Wolność ta zakorzeniona jest w godności osoby ludzkiej. Stanowi ona równocześnie zasadę ustroju, wokół której zbudowany jest cały system konstytucyjny. Wolność osobista jednostki musi być tym samym szanowana przez władze publiczne. Niemniej jednak, podobnie jak pozostałe wolności i prawa konstytucyjne, wolność osobista człowieka nie ma charakteru absolutnego i może podlegać ograniczeniom przewidzianym w ustawie, które są konieczne w demokratycznym państwie dla ochrony określonych konstytucyjnie wartości. Co więcej, prawo do wolności osobistej może ulec drastycznemu ograniczeniu wobec osób naruszających przepisy, które dają ochronę dobru wspólnemu czy innym ważnym wartościom konstytucyjnie chronionym. Do podstawowych zadań państwa należy bowiem egzekwowanie przez nie prawa, w tym zapewnienie nieuchronności kary dla osób prawo to naruszających (wyr. TK z 10.7.2007 r., SK 50/06, Legalis). Szczególna pozycja wolności osobistej wymaga jednak od prawodawcy daleko idącej rozważy przy wprowadzaniu regulacji prawnych skutkujących detencją (zob. post. TK z 4.10.2011 r., S 1/11, Legalis).

Pytanie 8. Jaka jest treść konstytucyjnego nakazu równego traktowania oraz zakazu dyskryminacji?

Nakaz równego traktowania podmiotów podobnych wyrażony jest w art. 32 ust. 1 Konstytucji RP. Zgodnie z brzmieniem wspomnianego przepisu: „Wszyscy są wobec prawa równi. Wszyscy mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne”. Zakaz dyskryminacji natomiast wynika z treści art. 32 ust. 2 Konstytucji RP: „Nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiejkolwiek przyczyny”. **Zakaz dyskryminacji wynikający z art. 32 ust. 2 Konstytucji RP nie jest tożsamy z zakazem różnicowania sytuacji podmiotów prawa z art. 32 ust. 1 Konstytucji RP.** Zgodnie ze stanowiskiem Trybunału Konstytucyjnego, zakaz dyskryminacji oznacza m.in. niedopuszczalność wprowadzania regulacji różnicujących sytuację prawną adresatów norm, wyłącznie oraz ze względu na indywidualne (osobowe) cechy adresata normy prawnej, takie jak płeć. Dyskryminacja jest zatem kwalifikowanym przejawem nierównego traktowania. Jest ona bezwzględnie niedopuszczalna, nawet w reżimie stanów nadzwyczajnych. Aby dowieść naruszenia art. 32 ust. 2 Konstytucji RP należy wykazać w szczególności, że:

- a) różnicowanie opiera się na indywidualnej osobowej cesze adresata normy (płeć, wiek, rasa, wyznanie *etc.* – przyp. *J.U.*) oraz
- b) **wprowadzone kryterium różnicowania jest zakazane konstytucyjnie (zob. post. TK z 22.7.2015 r., SK 20/14, Legalis). Powszechnie rozróżnia się dyskryminację bezpośrednią, opartą na niedozwolonych i oczywistych kryteriach różnicujących oraz dyskryminację pośrednią, w sytuacji gdy pozornie neutral-**

ne kryterium różnicujące prowadzi do niedopuszczalnego zróżnicowania podmiotów podobnych.

Pytanie 9. Czy można ograniczyć korzystanie z konstytucyjnych praw i wolności?

Większość konstytucyjnych wolności i praw nie ma charakteru absolutnego. Oznacza to, że istnieją okoliczności, w których zasadne i dopuszczalne będzie ograniczenie z ich korzystania. Konstytucja RP precyzyjnie formułuje przesłanki usprawiedliwiające ingerencję w konstytucyjne wolności i prawa. Przesłanki, o których mowa, składają się na treść **tzw. klauzuli limitacyjnej** (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP). Pierwsza przesłanka ma charakter formalny i nakazuje, by ograniczenie w korzystaniu z konstytucyjnego prawa lub wolności było ustanowione tylko w ustawie. Kolejna przesłanka ma charakter materialny i wymaga, by ograniczenie w korzystaniu z konstytucyjnego prawa lub wolności było usprawiedliwione interesem publicznym (tj. koniecznością zapewnienia bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, ochroną środowiska, zdrowia, moralności albo wolnościami i prawami innych ludzi).

Ograniczenie w korzystaniu z konstytucyjnych wolności i praw musi dodatkowo czynić zadość zasadzie proporcjonalności oraz zakazowi naruszania istoty poszczególnych wolności i praw. Trybunał Konstytucyjny po wielokroć wypowiadał tezę, że na zasadę proporcjonalności składają się trzy elementy, które zaistniałe łącznie dają podstawę do sformułowania twierdzenia, że uczyniono zadość wymogom tej zasady:

- 1) wprowadzana regulacja jest niezbędna dla ochrony interesu publicznego, z którym jest połączona (kryterium konieczności);
- 2) regulacja ta jest w stanie doprowadzić do zamierzonych skutków (kryterium przydatności);
- 3) efekty wprowadzonej regulacji są należycie wyważone z ciężarami nakładanymi na obywatela (kryterium proporcjonalności *sensu stricto*).

Klauzula limitacyjna nie znajduje zastosowania do praw o charakterze absolutnym. Ze względu na ich doniosłość (np. art. 40 Konstytucji RP zakazujący tortur, okrutnego i niehumanitarnego lub poniżającego traktowania) i bezpośrednie powiązanie z zasadą godności osoby ludzkiej nie dopuszcza się ich ograniczenia w jakimkolwiek przypadku.

Pytanie 10. Kto jest podmiotem konstytucyjnych wolności i praw? Kto jest adresatem obowiązku nienaruszania konstytucyjnych wolności i prawa jednostki?

Tytuł Rozdziału II Konstytucji RP „Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela” można rozumieć myląc i wnioskować, że istnieją wyłącznie dwie kategorie

podmiotów uprawnionych do korzystania z konstytucyjnych wolności i praw: **człowiek i obywatel**. Tak jednak nie jest. Po pierwsze, termin „obywatel” użyty w tytule Rozdziału II będzie miał zastosowanie wyłącznie do obywateli polskich. Po drugie, termin „człowiek” odniesiemy nie tylko do obywatela polskiego, lecz także osoby posiadającej obywatelstwo innego kraju (cudzoziemca) oraz osoby, która w ogóle obywatelstwa nie posiada (bezpaństwowca, inaczej apatrydy). W przypadku niektórych praw ustrojodawca jeszcze precyzyjniej wskazuje ich podmiot, posługując się jednoznacznym wyrażeniem: rodzice (art. 48 Konstytucji RP), pracownik (art. 66 Konstytucji RP), rodzina (art. 71 Konstytucji RP), dziecko (art. 72 Konstytucji RP), konsument (art. 76 Konstytucji RP). Bez wątpienia można zatem stwierdzić, że konstytucyjne wolności i prawa będą przysługiwały osobom fizycznym.

Trybunał Konstytucyjny nie wyklucza jednak, że z konstytucyjnych gwarancji w zakresie określonych wolności i praw będą korzystały także osoby prawne. Trybunał prezentuje następujące stanowisko: Konstytucja statuuje pewne prawa i wolności odnoszące się do podmiotów zbiorowych (np. partii politycznych, związków wyznaniowych). Wydaje się też oczywiste, że pewne prawa, np. prawo własności lub wolności, np. prowadzenia działalności gospodarczej, muszą – z istoty systemu gospodarczego – obejmować nie tylko osoby fizyczne, ale też podmioty gospodarcze niebędące osobami fizycznymi (zob. wyr. TK z 8.6.1999 r., SK 12/98, Legalis). O możliwości powołania się osoby prawnej na dane prawo lub wolność będzie przesądzał charakter prawa lub wolności, na którą ten podmiot się powoła (np. osoba prawna ze względu na charakter prawa nie mogłaby powołać się na zakaz nieludzkiego traktowania).

Nie budzi wątpliwości fakt, że adresatem obowiązku nienaruszania konstytucyjnych wolności i praw jest przede wszystkim władza publiczna. To z relacjami **stricte wertykalnymi**, tzn. związanymi z zarzutami nieuprawnionej ingerencji organów władzy publicznej w konstytucyjne wolności i prawa, mamy do czynienia najczęściej. Jak wskazuje jednak TK, z niektórych konstytucyjnych praw podmiotowych wynikają dla jednostki także pewne gwarancje odnoszące się do sposobu ukształtowania **relacji horyzontalnych**. Gwarancje te dotyczą przede wszystkim ochrony przed ingerencją osób trzecich oraz instytucjonalizacji relacji między jednostkami w sferze praw majątkowych (zob. wyr. TK z 23.6.2015 r., SK 32/14, Legalis).

Pytanie II. Jakie wolności i prawa osobiste gwarantuje Konstytucja RP?

Konstytucja RP gwarantuje następujące wolności i prawa osobiste, które dotyczą fundamentalnych aspektów egzystencji człowieka: prawo każdego człowieka do ochrony życia (art. 38 Konstytucji RP), wolność od eksperymentów (art. 39 Konstytucji RP), prawo do nietykalności osobistej i wolności osobistej (art. 41 Konstytucji RP), prawo do domniemania niewinności (art. 42 ust. 3 Konstytucji RP), prawo do rzetelnego procesu sądowego (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP), prawo do ochrony

prawnej życia prywatnego, rodzinnego, czci i dobrego imienia oraz do decydowania o swoim życiu osobistym (art. 47 Konstytucji RP), prawo rodziców do wychowywania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami (art. 48 Konstytucji RP), wolność komunikowania się (art. 49 Konstytucji RP), prawa związane z ochroną danych osobowych (art. 51 Konstytucji RP), wolność sumienia (art. 53 Konstytucji RP), wolność poglądów (art. 54 Konstytucji RP).

Pytanie 12. Jakie wolności i prawa polityczne gwarantuje Konstytucja RP?

Konstytucja RP gwarantuje wolności i prawa polityczne, które co do zasady umożliwiają jednostce aktywny udział w życiu publicznym, kształtowanie polityki państwa oraz wpływ na władzę. Są to: wolność organizowania pokojowych zgromadzeń i uczestniczenia w nich (art. 57), wolność zrzeszania się (art. 58), prawo dostępu do służby publicznej (art. 60), prawo obywatela do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne (art. 61), prawo obywatela do udziału w referendum oraz obywatelskie prawo wybierania (art. 62), prawo składania petycji, wniosków i skarg (art. 63).

Pytanie 13. Jakie wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne gwarantuje Konstytucja RP?

Konstytucja RP gwarantuje następujące wolności i prawa ekonomiczne, socjalne i kulturalne, które rozstrzygają m.in. o godnych warunkach życia i bezpieczeństwie społecznym: prawo własności i prawo dziedziczenia (art. 64 Konstytucji RP), wolność wyboru i wykonywania zawodu (art. 65 Konstytucji RP), prawo do bezpiecznych i higienicznych warunków pracy (art. 66 ust. 1 Konstytucji RP), prawo pracownika do wypoczynku (art. 66 ust. 2 Konstytucji RP), prawo do zabezpieczenia społecznego (art. 67 Konstytucji RP), prawo do ochrony zdrowia (art. 68 Konstytucji RP), prawo do nauki (art. 70 Konstytucji RP), prawa dziecka (art. 72 Konstytucji RP), wolność twórczości artystycznej, badań naukowych (art. 73 Konstytucji RP), prawo do informacji o stanie i ochronie środowiska (art. 74 ust. 3 Konstytucji RP).

Pytanie 14. Jakie obowiązki jednostki wyróżnia Konstytucja RP?

Katalog obowiązków jednostki w stosunku do zapewnionych jej praw i wolności wygląda niezwykle skromnie, składają się na niego regulacje art. 82–86 oraz art. 31 ust. 2 Konstytucji RP. Podmiotami obowiązków, w zależności od ich charakteru, są albo wyłącznie obywatele polscy (mowa o obowiązku wierności Rzeczypospolitej Polskiej oraz trosce o dobro wspólne oraz o obronie ojczyzny) albo wszyscy (każdy

ma obowiązek przestrzegania prawa RP – art. 83 Konstytucji RP, każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych – art. 84 Konstytucji RP, każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie – art. 86 Konstytucji RP, każdy ma obowiązek szanować wolności i prawa innych – art. 31 ust. 1 zd. 1 Konstytucji RP).

Pytanie 15. Jakie środki ochrony wolności i praw gwarantuje Konstytucja RP?

Funkcja ochronna praw i wolności nie mogłaby zostać należycie zrealizowana bez odpowiednich gwarancji proceduralnych, dzięki którym jednostka nie zostaje bezbronna w przypadku naruszenia przysługujących jej praw lub wolności. Ustrojodawca przyznał jednostce następujące środki ochrony na wypadek naruszenia jej prawnych interesów. Mowa o prawie do odszkodowania za bezprawne działanie organów państwa (art. 77 ust. 1 Konstytucji RP), zakazie zamykania drogi sądowej dochodzenia naruszonych wolności lub praw (art. 77 ust. 2 Konstytucji RP), prawie do zaskarżenia orzeczeń i decyzji wydanych w I instancji (art. 78 Konstytucji RP), skardze konstytucyjnej (art. 79 Konstytucji RP), prawie do pomocy Rzecznika Praw Obywatelskich (art. 80 Konstytucji RP) oraz prawie do rzetelnego procesu sądowego (art. 45 ust. 1 Konstytucji RP).

Ze względu na objętość opracowania szerzej odniosę się tylko do dwóch konstytucyjnych, proceduralnych środków ochrony wolności i praw: prawa do rzetelnego procesu sądowego oraz skargi konstytucyjnej.

Prawo do rzetelnego procesu sądowego, zwane przez Trybunał Konstytucyjny **prawem do sądu**, wyrażone jest w art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, zgodnie z brzmieniem którego: „każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd”. Przepis ten, zamieszczony w rozdziale poświęconym wolnościom i prawom osobistym człowieka i obywatela, jest źródłem prawa podmiotowego przysługującego jednostce. Trybunał Konstytucyjny wskazuje (zob. wyr. TK z 9.6.1998 r., K 28/97, Legalis) **trzy zasadnicze elementy** składające się na prawo do sądu:

- 1) **prawo dostępu do sądu**, tj. prawo uruchomienia procedury przed sądem – organem o określonej charakterystyce (niezależnym, bezstronnym i niezawisłym);
- 2) **prawo do odpowiedniego ukształtowania procedury sądowej**, zgodnie z wymogami sprawiedliwości i jawności;
- 3) **prawo do wyroku sądowego**, tj. prawo do uzyskania wiążącego rozstrzygnięcia danej sprawy przez sąd.

Poza art. 45 ust. 1 Konstytucji RP, powszechnie uważanym za normę statuującą prawo do sądu, wśród przepisów decydujących o kształcie tego prawa w polskim systemie prawnym wskazuje się także na art. 77 ust. 2 Konstytucji RP, który ujmuje prawo do sądu niejako w formule negatywnej; jest to adresowany do ustawodawcy